

Ankica Hošek
Konstantin Momirović
Mladen Singer

Institut za kineziologiju
Fakulteta za fizičku kulturu
Sveučilišta u Zagrebu

DISKRIMINATIVNA ANALIZA SANKCIJA U PROSTORU INDIKATORA EFIKASNOSTI RESOCIJALIZACIJE

0. UVODNA RAZMATRANJA

0.1 Sankcija

Sankcija je svaka pravna posljedica koja snalazi počinioca krivičnog djela zbog počinjena zločina. Najstarija sankcija je kazna, a tokom historijskog razvoja uvode se mjere sigurnosti i odgojne mjere kao specifične sankcije za maloljetne počiniocce krivičnih djela. Sankcija se izriče u krivičnom postupku, tj. u takvom postupku kojem je osnovna svrha da utvrdi je li počinjen zločin, tko ga je počinio i kakvu pravnu posljedicu treba snositi.

Općenito se za sve sankcije može kazati da im je zadatak da suzbijaju i sprečavaju kriminalno ponašanje. Kazna to čini u okviru specifičnih svrha navedenih u čl. 3. KZ-a koje se mogu podijeliti na generalnu i specijalnu prevenciju. Iako retributivni element u čl. 3 KZ ničim nije naznačen, on ipak u relevantnoj mjeri predstavlja svrhu kazne. Taj retributivni element nekada je bio veoma jak, gotovo isključiv, da bi s vremenom došlo do znatnijeg uvažavanja ličnosti počinioca krivičnog djela i okolnosti pod kojima je krivično djelo izvršeno. Retributivni element kazne u našem je Krivičnom zakoniku znatno ublažen propisima čl. 38, 42. i 43. KZ-a.

0.2 Sankcije prema maloljetnicima

Težnja za humanizacijom krivičnog sudovanja, te za ostvarenjem specifičnih kriminalno-pedagoških i kriminalno-političkih efekata, znatno je pridonijela afirmaciji nove vrste sankcije, koja je specifična za maloljetne počiniocce krivičnih djela, jer vodi brigu o osobama koje su u dobi kad iznimno prihvaćaju pedagoške postupke. Nove- lom Krivičnog zakonika od 1959. godine zakonodavac je unio u Krivični zakonik sistem diferenciranih sankcija prilagođenih maloljetnim počiniocima krivičnih djela. Riječ je o osam odgojnih mjera i specifičnoj kazni maloljetničkog zatvora. Odgojne su mjere podijeljene na tri vrste i to disciplinske (ukor i disciplinski centar), mjere pojačanog nadzora (pojačani nadzor roditelja, pojačani nadzor organa starateljstva i pojačani nadzor u drugoj porodici) i zavodske odgojne mjere (upućivanje u dom za defektne maloljetnike, upućivanje u odgojni dom i upućivanje u odgojno-popravni dom).

Svrhe odgojnih mjera bitno se razlikuju od svrhe kažnjavanja navedene u čl. 3. KZ.

Prema čl. 68. KZ svrha je odgojne mjere da maloljetniku pruži zaštitu,

pomoć i nadzor. da osigurava njegov odgoj, popravljanje i pravilan razvoj, a kad je potrebno da ga se uz pomoć izrečene odgojne mjere i njenog izvršenja spriječi u vršenju krivičnih djela. S obzirom da odgojne mjere nisu, kao kazne, vezane na težinu pojedinog krivičnog djela, to je odgojna mjera zapravo koncipirana bez onoga retributivnog elementa koji je unatoč svemu u kazni još uvijek u relevantnoj mjeri prisutan. To ne znači, međutim, da težina krivičnog djela i modaliteti njegova izvršenja nisu ni od kakvog utjecaja na izbor odgojne mjere. Taj utjecaj postoji i on u izvjesnom, istina sasvim neznatnom obliku, ipak unosi i neke elemente retribucije u sistem sankcija predviđenih za maloljetnike. Tako se, na primjer, prema maloljetniku mora voditi krivični postupak bez obzira što on i bez tog postupka ne bi više činio krivična djela i bez obzira što je očito da ga pomoću odgojnih mjera ne treba preodgajati, ako je počinio krivično djelo za koje je predviđena kazna zatvora veća od 3 godine. Pri kriterijima za izbor odgojne mjere zakonodavac je u čl. 70. ipak spomenuo i težinu krivičnog djela iako ju je stavio na posljednje mjesto i u kontekst koji očito pokazuje da tom elementu ne daje ni približno isto značenje kao onim drugim faktorima koje u tom članu navodi. O težini krivičnog djela prema volji zakonodavca izraženoj u čl. 77. i 79. d KZ valja voditi brigu i pri izboru odgojne mjere upućivanja u odgojno-popravnici dom, kao i pri izboru kazne maloljetničkog zatvora. Iz teksta čl. 68. KZ ne proizlazi međutim da bi pri izboru sankcije za maloljetne počinioce krivičnih djela valjalo posebno voditi brigu i o generalnoj prevenciji, kako se to u čl. 3. KZ izričito naglašuje kad je riječ o punoljetnim delikventima.

Efikasnost sankcije nesumnjivo je funkcija niza elemenata od kojih važnu ulogu imaju ispravni kriteriji pri izboru odgojnih mjera, mogućnost izbora odgojnih mjera, sadržaj penal-

nog tretmana, postpenalna aktivnost i dr. Stvarno postoje teškoće već pri izboru odgojnih mjera jer sudovi ne mogu odgojnu mjeru izricati vodeći samo brigu o kriterijima na koje ih zakonodavac upućuje, već nužno moraju imati u vidu i činjenicu da se na mnogim područjima naše zemlje neke odgojne mjere ne izvršavaju (npr. disciplinski centar), da zavodi po svom kapacitetu i po svom režimu često ne odgovaraju maloljetnicima koje bi u te zavode trebalo uputiti, te da organi službe i ustanove kojima je povjerenno provođenje izvanzavodskih odgojnih mjera zbog kadrovskih, materijalnih i organizacijskih teškoća često ne mogu te mjere efikasno izvršavati. Zbog toga nerijetko dolazi do kompromisa pri izboru odgojne mjere, do svjesnog odstupanja od kriterija zacrtanih u maloljetničkim odredbama Krivičnog zakonika s konačnom posljedicom izricanja nedovoljno adekvatne ili sasvim neadekvatne odgojne mjere.

0.3 **Kriminalno-politička funkcija specifičnih sankcija za maloljetnike**

Već smo naglasili da se u postupku prema maloljetnicima, sudeći prema tekstu zakona, sudovi ne rukovode u relevantnoj mjeri generalno preventivnim svrhama. Unatoč tome maloljetničke odredbe Krivičnog zakonika kreirane su uz ostalo i kao kriminalno-politički instrumenat za sprečavanje i suzbijanje kriminaliteta maloljetnika. Politika suzbijanja neke društveno negativne pojave, pa tako i kriminaliteta maloljetnika, zapravo je sustavan, organiziran, planski i koordinirani napor raznih organa, ustanova i službi usmjeren na sprečavanje i suzbijanje te pojave. Tako promatrano izricanje odgojnih mjera po činocima krivičnih djela u krivičnom postupku, u konkretnom slučaju maloljetnicima, samo je jedna od karika u lancu mjera koje se poduzimaju za suzbijanje kriminaliteta maloljetnika. Taj instrument društva za suzbijanje i spreča-

vanje te društveno negativne pojave svakako je veoma važan ne samo po svojoj prirodi i funkciji već i po tome što niz karika u tom jedinstvenom lancu mjera iz različitih razloga funkcionira slabo ili uopće ne funkcionira, pa se krivično pravna reakcija na kriminalitet maloljetnika nerijetko pojavljuje kao pretežni, da ne kažemo isključivi nosilac napora za suzbijanje kriminaliteta te dobne skupine. Pri tom se nerijetko precjenjuje značenje krivično-pravnog reagiranja na kriminalitet osoba mlađih od 18 godina života, te se od takvog oblika reagiranja na tu društvenu negativnu pojavu očekuje mnogo više nego što ona zaista može pružiti. Zaboravlja se da se na taj način, tj. krivično-pravnom reakcijom zahvaća jedva 1/3 maloljetnih počinitelja krivičnih djela što samo po sebi već govori o domašaju kriminalno-političkog učinka krivično-pravne reakcije na kriminalitet maloljetnika.

Instrumentanij krivičnog prava ne zahvaća npr. uopće počinioca krivičnih djela koji su u vrijeme izvršenja djela bili mlađi od 14 godina života, iako su ispitivanja pokazala da recidivisti i multirecidivisti kao najtvrdokorniji i na penološki tretman najneosjetljiviji dio kriminalne populacije redovito već prije četrnaeste godine života započinju sa svojom kriminalnom aktivnošću. Rano zahvaćanje delikventnog ponašanja adekvatnim sistemom diferenciranih i ličnosti prilagođenih mjera značajno bi pridonijelo povećanju efekta mjera usmjerenih na suzbijanje i sprečavanje kriminaliteta maloljetnika, pa i kriminalnog ponašanja uopće.

0.4 Provjeravanje efikasnosti sankcije

S povećanjem značenja kriminalno-političke i kriminalno-pedagoške funkcije izrečenih sankcija, pogotovo onih predviđenih za maloljetne počinioce krivičnih djela, pobuđuje se i zanimanje za razvijanje metoda za provjeravanje efekata tih sankcija. Posebno je to zanimanje vezano za specifične san-

kcije za maloljetnike, s obzirom da su one kreirane sa zadatkom ostvarenja sasvim određenih kriminalno-pedagoških svrha.

Svrha provjere efikasnosti primijenjenih sankcija bila bi:

- preispitivanje postojećih legislativnih rješenja i kreiranje novih, svrsishodnijih krivičnih sankcija,
- korekcija kriterija za izbor što adekvatnije sankcije,
- razvijanje, usavršavanje i mijenjanje sistema, organizacije, kadrovske strukture, edukacije i pedagoških postupaka pri izvršenju sankcija,
- izgradnja, razvoj, generalizacija adekvatnog programa postpenalne aktivnosti.

Provjerom efikasnosti neke sankcije primarno se želi utvrditi da li su ostvarene specijalno-preventivne svrhe izricanja sankcije, tj. jesu li delikventi nakon izvršenja izrečene sankcije napustili asocijalni ili kriminalni način života.

Sistemu provjeravanja efikasnosti sankcija, naročito odgojnih mjera, prigovara se da se na temelju rezultata takve provjere ne može nikako stvarati relevantne zaključke o kriminalno-pedagoškoj osnovanosti legislativnih rješenja, te kvaliteti, sadržaju i oblicima tretmana. Ističe se, naime, da je ponašanje ispitanika 3—5 godina nakon prestanka tretmana (npr. otpusta iz zavoda) do te mjere determinirano interakcijom raznovrsnih činilaca nove sredine i životnih situacija da se ni dobro, a ni loše ponašanje ispitanika nakon izvršenja sankcija ne može dovoljno egzaktno dovesti u neposrednu vezu sa sadržajem tretmana kojem je bio podvrgnut. Ovaj se prigovor nije mogao održati. Osnovano se isticalo da je tretman upravo sračunat, ili bi trebao biti sračunat na to da se delikvent privoli da konkretne životne situacije razrješava modelom ponašanja koji nije ni asocijalan ni kriminalan. Nema također osnova za pretpostavku na npr. intenzivan, orga-

niziran i smišljen pedagoški tretman maloljetnika u odgojno-popravnom domu u razvojnom razdoblju kad je veoma podoban za pedagoške impulse, ne bi mogao determinirati buduće ponašanje ispitanika barem koliko i sredina u koju dolazi nakon prestanka izvršenja odgojne mjere.

Provjera efikasnosti sankcije bazira se uglavnom na dvije osnovne metode. To su legalna i sveobuhvatna metoda.

Legalna se metoda ograničuje na prikupljanje podataka iz kaznene evidencije. Tom metodom utvrđuje se je li ispitanika u roku provjere pravomoćno sudio redovni sud ili sudac za prekršaje. Prednosti su te metode što se ne mora dolaziti u kontakt s ispitanikom, ne uznemiruje ga se u sredini u koju se je uspio integrirati, nije potreban posebno instruiran tim suradnika koji bi prikupljali podatke, a podaci su relativno pouzdani. Loša strana te metode jest prije svega u tome da evidencije nisu sasvim pouzdane, a poznato je da su veoma trome. Unošenje podataka o kažnjavanosti u odgovarajuću evidenciju zbog niza organizacijskih i tehničkih razloga često kasni preko svake mjere. Dalji prigovor legalnoj metodi zasniva se na nepoznavanju života ispitanika, stupnja njegove integriranosti u društvo, te se zaključci o uspjehu ili neuspjehu tretmana kojem je bio podvrgnut donose isključivo na osnovi podataka o osuđivanosti. Pri tom osuđivanost sama po sebi, ako je nismo podvrgli nekoj detaljnijoj analizi, ne mora još značiti neuspjeh tretmana kojem je ispitanik bio podvrgnut, ne mora značiti da se nije integrirao u društvo i da je sklon asocijalnom ili kriminalnom ponašanju, jer se može raditi i o izrazito situacijskom deliktu.

Sveobuhvatna metoda ima nesumnjivih prednosti nad legalnom metodom, ali ima i svojih slabih strana. Sveobuhvatnom metodom ne pribavljaju se samo podaci o eventualnoj kažnjavanosti u razdoblju koje provje-

ravamo, već se prikuplja niz podataka iz kojih se s relevantnim stupnjem izvjesnosti može donijeti zaključak o kvaliteti njegova ponašanja, stupnju i prirodi resocijalizacije i cjelokupne integriranosti u društvo. Svakako da se na osnovi tako prikupljenih podataka nakon sistematske obrade može s mnogo većim stupnjem preciznosti zaključivati o kvaliteti tretmana kojem je ispitanik bio podvrgnut, kriterijima za izbor sankcije i adekvatnosti odgovarajućih legislativnih rješenja. Pri tom, naravno, treba voditi brigu i o ponašanju ispitanika prije nego što je bio podvrgnut tretmanu u okviru sistema izvršenja neke sankcije, kako bi se moglo usporediti razlikuje li se njegovo ponašanje u toku provjere od ponašanja koje je manifestirao prije nego što je bio suđen, tj. prije nego što mu je bila izrečena sankcija i prije nego što je bio podvrgnut tretmanu u fazi izvršenja te sankcije.

Slabe su strane sveobuhvatne metode, prije svega, u činjenici da je za prikupljanje detaljnijih podataka o ispitaniku neophodno uznemiriti ga u sredini u kojoj živi, što je uza sav oprez skopčano i s rizikom da ga se diskreditira i da se naruši proces njegove integracije koji je pozitivno započeo. Dalji su nedostaci svakako što taj metod provjeravanja efikasnosti neke sankcije zahtijeva veći broj suradnika, znatne organizacijske pripreme i odgovarajuća materijalna sredstva.

1. SVRHA ISTRAŽIVANJA

Ovo je istraživanje jedna od završnih faza istraživačkog programa usmjerenog na analizu efikasnosti krivičnih sankcija prema maloljetnicima. Njegova je svrha utvrđivanje efikasnosti krivičnih sankcija u obliku integralnog procesa resocijalizacije, i posebno u obliku efikasnosti tih sankcija u sprečavanju povratništva kod osoba kojima je, kao maloljetnicima, zbog počinjenih krivičnih djela izrečena neka od sankcija koje naš Krivični zakonik predviđa kao mjere s po-

moću kojih društvo utječe ne samo na njihovu socijalnu integraciju i sprečavanje daljeg sociopatskog ponašanja, već, u skladu s hipotezom da sankcije imaju ulogu operatora generalne prevencije, i na regulaciju socijaliziranog ponašanja omladine uopće. Osim utvrđivanja apsolutne efikasnosti sankcija, ovo je istraživanje posebno usmjereno na određivanje njihove relativne efikasnosti, jer se diferencijalni tretman maloljetnika temelji na hipotezi da sankcija, izabrana sukladno ličnim osobinama maloljetnika i prilikama u kojima živi, ne samo na temelju vrste i težine delikventnog ponašanja, mo ra uzrokovati njegovo uspješno uklanjanje u društvenu zajednicu u postpenalnom razdoblju i, prema tome, sprečavanje njegove dalje delikventne aktivnosti.

Dvije su hipoteze logična posljedica načela na kojima se temelji cjelokupni postupak prema maloljetnicima i eksplicitno definirana svrha penalnog tretmana, diferenciranog prema nizu činilaca koje zakon u tu svrhu predviđa:

H 1: Stupanj socijalne integracije maloljetnih delinkvenata, dostignut nakon kritične faze procesa resocijalizacije, bit će jednak stupnju socijalne integracije nedelikventne omladine.

H 2: Različite sankcije, budući da su odmjerene prema svim okolnostima važnim za njihovu efikasnost, imat će jednak učinak odmjeren stupnjem socijalne integracije onih prema kojima su izrečene.

Dvije parcijalne hipoteze nužna su logična posljedica ovih generalnih hipoteza:

H 12: Vjerojatnost delinkventnog ponašanja osoba koje su podvrgnute penalnom tretmanu zbog djela koja su počinila kao maloljetnici bit će, u postpenalnom razdoblju, jednaka vjerojatnosti delinkventnog ponašanja koja pripadaju populaciji

koja ima iste demografske i sociološke karakteristike.

H 21: Vjerojatnost delikventnog ponašanja osoba kojima su, kao maloljetnicima, izrečene različite sankcije, bit će, u postpenalnom razdoblju, jednaka.

Upravo su te hipoteze operacionalno definirale predmet i svrhu ovog istraživanja.

U tu svrhu određen je stupanj integralne resocijalizacije i posebno vjerojatnost recidivizma, maloljetnika kojima su izrečene različite sankcije, i analizirane su razlike tako formiranih grupa kako u cjelokupnom prostoru varijabli s pomoću kojih je moguće procijeniti stupanj socijalne integracije, tako i u svakoj od njih. Hipoteze H 1 i H 11 nije ni bilo potrebno eksplicitno tretirati; rezultati sasvim očevidno pokazuju da ih se, a osobito posebno važna hipoteza H 11, mora odbaciti. Testirane su stoga samo hipoteze H 2 i H 21, kao i neke parcijalne hipoteze manje značajne, koje proistječu iz sistema varijabli za procjenu efikasnosti resocijalizacije i načina na koji je formiran uzorak ispitanika.

Stvarna svrha ovog istraživanja nije, međutim, bila samo proučavanje efikasnosti sankcija prema maloljetnicima, već i postavljanje hipoteza o mogućim korisnim promjenama postupaka prema maloljetnicima, ukoliko se takve hipoteze mogu postaviti logičnim izvodima utemeljenim na dobi venim rezultatima. Takve su hipoteze i postavljene često u obliku prijedloga. Razumije se da rezultati ma kako koncipiranoga znanstvenog istraživanja, ne mogu biti jednako mjerilo adekvatnosti takvih prijedloga. Kako ti prijedlozi imaju logični status hipoteza, potrebna je njihova dalja znanstvena provjera i, osim toga, a vjerojatno i prije toga, njihovo razmatranje u kontekstu koji nije omeđen samo znanstvenim, već i socijalnim, politič-

kim, ekonomskim, pa i sasvim konkretnim organizacijskim činiocima.

2. METODE

Stupanj socijalne integracije bez sumnje je definiran većim brojem dimenzija, a proces resocijalizacije je svakako multidimenzionalni proces. Otuda je ovo istraživanje koncipirano metodološki kao multivarijantni sociološki eksperiment, i u skladu s tim su definirane i hipoteze i postupci za njihovu provjeru.

Uzorak ispitanika projektiran je tako da omogući generalizaciju rezultata na populaciju muških maloljetnih delikvenata naše zemlje i na sankcije koje se tim maloljetnicima u praksi izriču za najčešća krivična djela predviđena našim Krivičnim zakonikom. Uzorak varijabli za procjenu resocijalizacije projektiran je tako da omogućiti ne samo procjenu stupnja integracije u sve važne subsisteme socijalnog sustava već i dinamiku procesa resocijalizacije. Metode za obradu rezultata izabrane su tako da, uz minimum restrikcija, omoguće takav način kondenzacije i transformacije informacija i testiranja postavljenih hipoteza, koji dopušta donošenje zaključaka važnih ne samo za kriminološku znanost, već, u prvom redu, i prije svega, za praksu pravosudnih organa i onih institucija kojih je zadaća briga o maloljetnicima kako u toku penalnog tretmana, tako i u postpenalnom razdoblju. Ta svrha istraživanja nalagala je primjenu relativno jednostavnih metodoloških postupaka; na žalost ne tako jednostavnih kakvi su oni koji se obično primjenjuju u kriminološkim istraži-

vanjima, jednostavno zato što se složeni problemi ne mogu valjano rješavati primitivnim postupcima.

2.1 Uzorak ispitanika

Populacija iz koje je izvučen uzorak maloljetnika za ovo ispitivanje definirana je kao skup osoba muškog spola, starih od 14 do 21 godinu, s najmanje 4 završena razreda osnovne škole, kojima je istekao rok od najmanje 12 mjeseci od dana kada im je prestala sankcija, koja im je pravomoćno izrečena kao maloljetnicima, ili primjerenom postupku prema maloljetnicima, za počinjeno ma koje krivično djelo iz grupe krivičnih djela protiv imovine, ili krivičnih djela protiv života i tijela, pod uvjetom da je izrečena sankcija ma koja mjera ili kazna maloljetniku koja je predviđena Krivičnim zakonikom, izuzev upućivanja, odnosno pojačani nadzor u drugoj porodici i upućivanje u specijalnu ustanovu.

Iz ove populacije izvučen je arealni uzorak za areale definirane područjima okružnih sudova na području SFR Jugoslavije. Vjerojatnost da areale uđe u uzorak, bila je proporcionalna broju delikvenata u tom arealu u godini koja je prethodila onoj u kojoj je provedeno ispitivanje, a vjerojatnost da maloljetnik iz nekog areala uđe u uzorak, bila je konstantna frakcija broja maloljetnih delikvenata u tom arealu.

Ispitivanjem su obuhvaćeni maloljetnici kojima je u toku 1969. godine istekla ma koja od predviđenih sankcija; ispitivanje usmjereno na utvrđivanje stupnja i procesa resocijalizacije započelo je najmanje 12 mjeseci nakon isteka sankcije.

Tablica 1

Grupa	Efektiv	Sankcija
1	128	Ukor
2	29	Disciplinski centar
3	55	Pojačani nadzor roditelja
4	79	Pojačani nadzor organa starateljstva
5	43	Odgojni zavod
6	85	Odgojno-popravni dom
7	48	Maloljetnički zatvor
UKUPNO	467	

Ispitivanje su proveli posebno instruirani socijalni radnici, koji su, na temelju unaprijed dobivenih i redovito objektivnih izvora identificirali ispitanika i prikupili podatke i informacije.

U sljedećoj su tablici grupe maloljetnika po sankcijama efektivni tih grupa i naziv sankcije (tablica 1).

Koliko se može procijeniti na temelju postupka za dobivanje uzorka i informacija, ovaj je uzorak dovoljno reprezentativan za populaciju iz koje je izvučen, pa se rezultati mogu generalizirati sa zadovoljavajućim stupnjem pouzdanosti.

2.2 Varijable

Sistem varijabli za procjenu resocijalizacije konstruiran je tako da omogućujući određivanje stupnja socijalne in-

tegracije u postpenalnom razdoblju na cjelovit način, a ne samo u obliku odsutnosti socijalno-patoloških pojava ili delinkventne aktivnosti. Gotovo sve varijable formirane su tako da omogućuje ne samo određivanje stupnja socijalne integracije već i procesa te integracije, tj. da omogućuje dinamički tretman resocijalizacijskih procesa. Izuzevši varijablu 1 (recidivizam), sve su ostale varijable skalirane tako da više skalne vrijednosti označuju istovremeno veći stupanj socijalne integracije i veće razlike u pozitivnom smjeru između stanja u prepenalnom i postpenalnom razdoblju.*

U sljedećoj su tablici navedeni redni broj varijable (RB), kod varijable (KOD), sadržaj varijable (VARIJABLA).

Tablica 2

RB	KOD	VARIJABLA
1	RCDV	recidivizam
2	ALKOH	podaci o alkoholizmu
3	SKITNJA	podaci o skitnji
4	PROSJ	podaci o prosjačenju
5	KOCKA	podaci o kockanju
6	TAPKAR	podaci o tapkarenju
7	BESPOS	podaci o besposličarenju
8	DRSKPON	podaci o drskom ponašanju
9	ČISURED	da li ispitanik djeluje čisto i uredno
10	DUGAKOSA	da li ima dugačku kosu
11	USPOSSKOL	uspjeh na poslu ili školi
12	MATPOMPOR	da li materijalno pomaže porodicu
13	ODNPRPOR	odnos ispitanika prema porodici
14	ODNDEVGR	odnos prema davjantnim grupama
15	PRIPPOSO	pripadnost pionirskoj, omladinskoj ili studentskoj organizaciji
16	PRIPSKJ	pripadnost organizaciji SKJ
17	PRIPDRUŠTVO	pripadnost društvenim organizacijama ili kulturno-umjetničkim društvima
18	PRIPSPORO	pripadnost sportskim organizacijama

Ovaj sistem faktoriziran je u više mahova. Skup varijabli koji je iz tog sistema izabran za ovaj dio istraživanja imao je, u reduciranom prostoru, samo jednu značajnu latentnu dimenziju (Špadijer, Ignjatović i Radovanović, 1973.). Ta je dimenzija bila prije svega definirana odsustvom recidivizma i integracijom u institucijski sustav. Nešto proširen sistem varijab-

li, faktoriziran na istom uzorku, imao je dvije dimenzije od kojih je prva bila dominantno definirana odsustvom recidivizma i integracijom u institucijski sustav, a druga odsustvom sociopatskih oblika ponašanja.

Znatno širi set varijabli faktoriziran je na drugom uzorku, ali izvučenom iz iste populacije (Dobrenić, Kovačević, Momirović i Singer, 1972). Iz komplet-

* Sistem varijabli formiran je u obliku posebnog upitnika VE kojega su autori J. Špadijer, M. Mejovšek, V. Kovačević, I. Ignjatović, D. Radovanović, S. Horga, K. Momirović i D. Davidović.

nog realnog prostora izolirana su tri faktora od kojih se prvi mogao interpretirati kao integracija u institucijski sustav, drugi faktor kao odsustvo sociopatskih oblika ponašanja, a treći kao recidivizam. Ta tri faktora imala su značajne međusobne korelacije na temelju kojih se pouzdano moglo zaključiti o egzistenciji generalnog faktora resocijalizacije u prostoru drugog reda.

2.3 Metode obrade rezultata

Razlike između sedam grupa maloljetnih delinkvenata definiranih sankcijama koje su im bile izrečene u prostoru omeđenom varijablama na temelju kojih se mogao procijeniti stupanj resocijalizacije, analizirane su Rao-ovom metodom kanoničke diskriminativne analize. U tu je svrhu primijenjen Veldmanov program DISCRA koga je za računalo tipa UNIVAC, serija 1100, adaptirao L. Zlobec. Veldmanov algoritam uključuje i izračunavanje korelacija između manifestnih i diskriminativnih varijabli. Matrica tih korelacija može se interpretirati kao ortogonalna faktorska matrica u kojoj su pozicije vektora diskriminativnih varijabli definirane tako da se maksimiziraju razlike centroida grupa na svakoj od njih.

Razlika između vektora aritmetičkih sredina grupa maloljetnih delinkvenata kojima su izrečene različite sankcije, testirana je Vilksovim postupkom za cijeli prostor manifestnih resocijalizacijskih varijabli.

Razlika između centroida grupa na svakoj diskriminativnoj varijabli testirane su serijom Bartlettovih testova. Ti su testovi istovremeno i testovi značajnosti koeficijenata kanoničke korelacije, pa otuda i značajnosti diskriminativnih varijabli. I kod Villksova i kod Bartlettova testa vjerojatnosti pod nulom hipotezom izračunate su kako bi se omogućilo donošenje odluka ne u skladu s Neuman-Pearsonovom strategijom, već na način koji dopušta fleksibilniji proces odlučivanja.

Značajnost razlike grupa u svakoj manifestnoj varijabli upotrebljenoj za efikasnosti resocijalizacije testirana je serijom univariatnih jednofaktorskih analiza varijance. Posebno za varijablu 1 (recidivizam) ova analiza omogućuje utvrđivanje vjerojatnosti recidivizma maloljetnika kojima su izrečene sankcije i testiranje relativne efikasnosti tih sankcija pod vidom njihova utjecaja na sprečavanje povratništva kod maloljetnika.

3. REZULTATI

Kako se vidi iz tablice 3, vektori aritmetičkih sredina grupa maloljetnika kojima su izrečene različite sankcije, navedeni u tablici 4, značajno se razlikuju u prostoru varijabli resocijalizacije.

Od šest diskriminativnih varijabli, međutim, samo su dvije značajne na razini od $P = 0.05$. Prva diskriminativna varijabla, značajna na razini od 10^{-4} , iscrpljuje gotovo 64% intergrupnog varijabiliteta. Koeficijent intergrupne korelacije izveden iz prvog karakterističnog korijena diskriminativne varijable dostiže čak 686.

Iako značajna na razini od $P = 0.005$, druga diskriminativna varijabla u znatno manjoj mjeri diskriminira grupe maloljetnika. Kvadrat koeficijenta diskriminacije od 0.098 odgovoran je tek za nešto više od 13% intergrupne varijance.

Ostale diskriminativne varijable nisu značajne. Doduše, pogreška I tipa pri odbacivanju hipoteze da je treći korijen diskriminativne jednadžbe ravan nuli iznosi samo 0.079, ali kvadrat koeficijenta diskriminacije od tek nešto više od 0.06, koji je odgovoran za nešto manje od 9% diskriminativne varijance, ne opravdava prihvaćanje tog rizika.

Nema, dakle, nikakve sumnje da je stupanj resocijalizacije maloljetnika kojima su izrečene različite sankcije, bitno različit. Najmanje dvije latentne dimenzije procesa resocijalizacije odgovorne su za te razlike.

Na temelju aritmetičkih sredina grupa u te dvije latentne dimenzije (tablica 5) i korelacije manifestnih varijabli resocijalizacije i latentnih diskriminativnih varijabli (tablica 6) može se zaključiti da se te razlike mogu prije svega pripisati sasvim različitom ponašanju maloljetnika kojima su izrečene teže sankcije, od onih kojima su izrečene lakše sankcije.

Za to je svakako najodgovornija prva diskriminativna varijabla na kojoj maloljetnici kojima su izrečene institucijske mjere imaju bitno lošije rezultate od onih kojima su izrečene izvaninstitucijske sankcije.

Ta je latentna dimenzija karakterizirana prije svega uspjehom u školi ili na poslu i time da li je recidivirao u postpenalnom razdoblju u kome je ispitivanje vršeno. Maloljetnici kojima su izrečene lakše sankcije, recidivirali su znatno manje i imali znatno bolji uspjeh u školi ili na poslu. Osim toga, ti su maloljetnici uvelike materijalno pomagali porodicu, a nakon sankcije uključili su se u odgovarajuće omladinske i sportske organizacije. Međutim, stupanj resocijalizacije tih maloljetnika, čini se, ipak nije bio potpun. Oni su se znatno više od onih kojima su izrečene teže sankcije odavali sitnoj ilegalnoj trgovini (tapkarenju), a čini se da im je odnos prema porodici bio čak nešto gori nego prije izvršenja mjere. Da je riječ o određenom tipu asocijalnog ponašanja kod tih maloljetnika, vidi se i po tome što je među njima bila češća i pojava pro-sjačenja.

Očito, riječ je o dva različita taksona kojih je ponašanje bitno različito. Maloljetnici kojima su izrečene teže sankcije, nisu općenito pokazivali simptome lakšeg asocijalnog ponašanja, ali su zato zbog nesumnjivo težih delikata ili prekršaja mnogo češće bili pravomoćno suđeni, a osim toga u znatno manjoj mjeri uključili su se u institucionalizirane oblike života i rada, prije svega u školu ili proizvodnju.

Prva diskriminativna varijabla, dak-

le, diskriminira maloljetne delikvente koji pokazuju trajne oblike težeg delikventnog ponašanja, zbog čega im je sud i izricao teže sankcije, od onih čije delinkventno ponašanje ima prije svega asocijalni a ne antisocijalni značaj i zbog čega im je sud uglavnom i izricao lakše sankcije. Stupanj delinkventnog ponašanja i vrsta tog ponašanja nisu se po svemu sudeći bitno promijenili u funkciji penalnog tretmana. Oni koji su prije činili teža djela, činili su to i nakon provedenog tretmana, a onima koji su činili lakša djela tretman očito nije mnogo pomogao; to se vidi i po tome što se centriidi svih grupa nalaze na negativnom polu ove diskriminativne varijable. Pri tome je zanimljivo da maloljetnici kojima su izrečene teže sankcije, nisu ni prije ni poslije sankcije pokazivali lakše simptome asocijalnog ponašanja. Oni su i prije i poslije penalnog tretmana činili teža krivična djela ne upuštajući se u sitne i uglavnom bezazlene oblike asocijalne aktivnosti.

Druga diskriminativna varijabla je od prilično sekundarnog značenja. Ona diferencira maloljetnike kojima su izrečene najlakše i najteže sankcije (tj. ukor i maloljetnički zatvor), od onih kojima su izrečene ostale sankcije. Tu varijablu prije svega definiraju odnos ispitanika prema porodici i odnos prema devijantnim grupama, a zatim drsko ponašanje, besposličenje, skitnja i alkoholizam. Maloljetnicima kojima je izrečena sankcija upućivanja u maloljetnički zatvor i kojima je izrečen samo ukor, imali su osjetljivo nepovoljnije rezultate na toj diskriminativnoj varijabli od onih kojima su izrečene ostale sankcije. Premda odgovorna za svega 13% intergrupnog varijabiliteta, ta diskriminativna varijabla dopušta interpretaciju dobivenih razlika među maloljetnicima u postpenalnom razdoblju barem na hipotetskoj razini. Naime, čini se da je penalni tretman kod maloljetnika kojima su izrečene sve sankcije izuzev najblaže i najteže proizveo izvjes-

ne pozitivne rezultate u smislu resocijalizacije, a ukor i tretman delinkvenata osuđenih na maloljetnički zatvor, očito nije imao učinak očekivan pri izricanju sankcije. Može se pretpostaviti da, bez obzira što sud nakon izricanja sankcije smatra izrečenu mjeru adekvatnom, ukor, kao operator resocijalizacijskog tretmana, nema utjecaja na transformaciju asocijalnih osobina i stavova maloljetnika.

Već izrazito kriminogena struktura ličnosti delinkvenata koji čine teška

krivična djela i na osnovi kojih su pravomoćno suđeni na maloljetnički zatvor, može uglavnom objasniti permanentno asocijalno ponašanje tih maloljetnika i u postpenalnom razdoblju. Alkoholizam, skitnja, kockanje, besposličarenje, drsko ponašanje, pripadnost devijantnim grupama, kao i loš odnos prema porodici, mogu se shvatiti samo kao manifestacija relativno stabilnih mehanizama odgovornih za asocijalno ponašanje.

Tablica 3

WILKSOV TEST ZNAČAJNOSTI RAZLIKA VEKTORA ARITMETIČKIH SREDINA I BARTLETTOVI TESTOVI ZNAČAJNOSTI KORIJENA DISKRIMINATIVNE JEDNADŽBE

TRAG	0.7405
λ	0.524
DF 1 = 108	DF 2 = 2546
F = 2.818	P = .0000

Diskriminativna varijabla	Korijen	% Intergrupne varijancije	χ^2	DF	P
1	.473	63.83	176.074	23	.0000
2	.098	13.23	42.510	21	.0044
3	.064	8.70	28.406	19	.0786
4	.049	6.55	21.547	17	.2053
5	.029	3.88	12.877	15	.6124
6	.028	3.82	12.698	13	.5272

Tablica 4

VEKTORI ARITMETIČKIH SREDINA GRUPA

VARIJABLA	G r u p a						
1	.05	.14	.09	.15	.21	.34	.46
2	2.93	2.97	3.02	2.98	2.77	2.89	2.65
3	3.03	3.21	3.13	3.28	3.37	3.20	2.90
4	3.00	3.03	2.98	3.00	3.05	3.05	2.98
5	2.99	3.00	3.05	3.06	3.07	3.04	2.87
6	3.01	2.97	3.02	3.03	3.23	3.22	3.15
7	2.88	3.14	3.02	3.23	3.35	2.99	2.83
8	3.00	3.17	3.11	3.06	2.95	3.12	2.77
9	1.92	1.83	1.93	1.92	1.93	1.85	1.87
10	1.17	1.21	1.29	1.15	1.21	1.16	1.23
11	3.30	3.00	3.38	3.13	2.72	2.30	2.15
12	2.71	2.79	2.93	2.65	2.42	2.41	2.31
13	2.27	2.41	2.60	2.63	2.51	2.58	2.23
14	3.28	3.34	3.58	3.48	3.42	3.32	2.92
15	2.26	2.38	2.33	2.25	2.05	2.00	1.96
16	1.02	1.00	1.05	1.01	1.02	1.02	1.00
17	2.24	2.21	2.18	2.27	2.09	2.14	2.08
18	2.18	2.45	2.20	2.01	2.12	2.04	1.94

Tablica 5
CENTROIDI GRUPA NA DISKRIMINATIVNIM VARIJABLAMA

Grupa	Diskriminativne	varijable
	1	2
1	-.78	3.18
2	-.97	3.46
3	-.84	3.58
4	-1.12	3.51
5	-1.46	3.33
6	-1.55	3.44
7	-1.52	3.01

Tablica 6
KORELACIJE VARIJABLI ZA PROCJENU EFIKASNOSTI RESOCIJALIZACIJE
I ZNAČAJNIH DISKRIMINATIVNIH VARIJABLI

Varijable	Diskriminativne	varijable
	1	2
1	-.56	-.22
2	.23	.45
3	-.09	.48
4	-.14	.13
5	.02	.33
6	-.41	-.02
7	-.08	.45
8	.07	.56
9	.11	-.01
10	.02	.04
11	.62	.27
12	.34	.28
13	-.14	.84
14	.14	.67
15	.31	.22
16	.07	.15
17	.15	.08
18	.21	.10

Rezultati analize varijance također pokazuju da je učinak penalnog tretmana različit za grupe maloljetnika kojima su izrečene različite sankcije. Naime, aritmetičke sredine grupa pogotovo svim varijablama efikasnosti (izuzev varijabli: PROSJ, KOCKA, ČI-CURED, DUGAKOSA, PRIPSKJ i PRI-PDRUSTVO), značajno se razlikuju na razinama od $P = 10^{-4}$ do $P = .007$.

S obzirom na binarni značaj varijable RECIDIVIZAM, aritmetičke sredine grupa u toj varijabli mogu se interpretirati kao vjerojatnost pojave reci-

divizma kod grupa definiranih težinom sankcije. Pri tome se može konstatirati da je postupak maloljetnika koji su se nakon penalnog tretmana ponovno uključili u devijantnu aktivnost, determiniran upravo težinom sankcije koja im je u pretpenalnom postupku bila izrečena. Naime, kako se vidi u tablici 4, aritmetičke sredine u varijabli 1 (recidivizam) gotovo linearno rastu od grupe maloljetnika kojima je bila izrečena najblaža mjera (ukor) do grupe kojoj je izrečen maloljetnički zatvor; delikventi iz gru-

pe UKOR recidivirali su u 5% slučajeva, a maloljetnici iz grupe MALOLJETNICKI ZATVOR recidivirali su u 46% slučajeva.

Premda je odnos vjerojatnosti povratništva kod maloljetnika kojima je izrečena najlakša sankcija devet puta manji od vjerojatnosti povratništva maloljetnika koji su izašli iz maloljetničkog zatvora, postotak recidivista

od 5% kod prve grupe, a osobito postoci recidivizma u ostalih pet sankcijskih grupa, nije dovoljno mali da bi se smio zanemariti. Naime, povratništvo je u 5% slučajeva u skupini maloljetnika kojim aje izrečen ukor još je uvijek nerazmjerno češće nego što je postotak maloljetnih delinkvenata u odnosu prema normalnoj nedelinkventnoj jugoslavenskoj populaciji odgovora

Tablica 7

TESTIRANJE RAZLIKE ARITMETIČKIH SREDINA GRUPA NA POJEDINIM VARIJABLAMA

VARIJABLA	F	P
1	10.34	.00
2	3.11	.01
3	2.95	.01
4	1.58	.15
5	1.07	.38
6	5.35	.00
7	3.70	.00
8	3.17	.00
9	.98	.56
10	.92	.52
11	12.16	.00
12	3.59	.00
13	6.07	.00
14	4.26	.00
15	2.98	.01
16	.81	.56
17	.95	.54
18	2.81	.01

rajuće dobi i spola uopće. Prema tome, navedeni rezultati dovode u sumnju uspješnost izrečenih sankcija. Naime, ako je osnovni smisao sankcije da maloljetnika vrati na razinu normalne populacije i omogući povećanje njegova stupnja socijalne integracije, onda je taj cilj vrlo mali ili nije nikako realiziran tretmanom koga predviđa bilo koja od navedenih sankcija. U prilog tome osobito govore ekstremno velike vrijednosti probabiliteta recidivizma maloljetnika kojima je bila izrečena neka od institucijskih sankcija, a osobito mjera maloljetničkog zatvora. Čini se da institucijski tretman, s onim sadržajima i operatorima kakvi su sada i u našoj zemlji, nema dovoljnog utjecaja na trans-

formaciju težih kriminogenih osobina ličnosti. Izvjesno je, naime, da su maloljetni delinkventi pravomoćno suđeni na sankcije odgojnog zavoda, odgojno-popravnog doma, a osobito na sankciju maloljetničkog zatvora i učinili teža krivična djela (Singer, Kovačević, Momirović, 1973), koja su vjerojatno bila manifestacija defektne strukturiranosti njihove ličnosti, a gotovo su pouzdano bile manifestacija defektne socijalne strukture iz koje maloljetnik potječe ili u kojoj živi (Petrović, Momirović, 1973). Na oba navedena činioca, odgovorna za težu devijantnu aktivnost, veoma je teško efikasno djelovati, osobito zato što među njima čini se da postoji gotovo kauzalistička povezanost. Prema

tome ne može se odbaciti pretpostavka da bi intervencija u određenim društvenim grupacijama imala pozitivniji učinak već i u smislu prevencije delinkventnog ponašanja članova tih grupacija.

Ne treba, međutim, zanemariti ni činjenicu da je u ovom slučaju riječ o delinkventima čiji proces razvoja ličnosti i formiranja stavova i vrijednosti sistema još nije okončan. Težnja za afirmacijom, samopotvrđivanjem i identifikacijom u znatnoj mjeri je izražena, a određivanje modaliteta ponašanja koje bi zadovoljilo navedene motive, u tim ustanovama (odgojni zavod, odgojno-popravni dom i maloljetnički zatvor), ograničeno je na informacije koje su emitirane od drugih delinkvenata i to uglavnom onih koji su već postigli odgovarajuću razinu afirmacije i dominacije u neformalnim devijantnim grupama. U skladu s tim može se pretpostaviti da institucijski tretman upravo proizvodi potencijalne recidiviste. Da bi se ublažio takav vjerojatni učinak institucijskog tretmana, potrebno je programiranje penalnog tretmana na način koji bi omogućio maloljetnicima zadovoljavanje navedenih socijalnih motiva na društveno prihvatljiv i pozitivan način. Ovdje se u prvom redu misli na sportsku aktivnost kao sredstvo resocijalizacijskog postupka, koji, osobito u ovom dobu (15—21 godine), može potpuno zadovoljiti sve potrebe i u znatnoj mjeri ublažiti ili kanalizirati kriminogene osobine ličnosti maloljetnika.

Premda su razlike aritmetičkih sredina grupa na varijabli PODACI O ALKOHOLIZMU značajne na razini od $P = .005$, vidi se da su aritmetičke sredine gotovo svih drupa vrlo bliske i da nose uglavnom informacije o smanjenim tendencama alkoholizma kod maloljetnika. Naime, gotovo sve grupe pripadaju ili su neznatno udaljene od kategorije koja označuje odsustvo alkoholizma i u pretpenalnom i u postpenalnom razdoblju. Međutim, značaj-

nost razlike aritmetičkih sredina je čini se proizvod određenog odstupanja grupa ODGOJNI ZAVOD, ODGOJNO-POPRAVNI DOM i MALOLJETNIČKI ZATVOR, koji su se, u nešto većoj mjeri od ostalih, permanentno (i prije i poslije tretmana) odavali alkoholizmu. Na osnovi toga se može zaključiti da penalni tretman nije doduše proizveo negativan učinak na pojavu alkoholizma; oni kod kojih alkoholizam nije bio prisutan prije izricanja sankcije, nisu počeli piti ni nakon tretmana, dok je u slučaju onih koju se već bili naklonjeni alkoholizmu, institucijski tretman tendirao k nultom efektu.

Vrlo se slično ponaša i varijabla odgovorna za varijabilitet pojave skitnje. Svih sedam sankcijskih grupa nalazi se u vrlo uskom segmentu oko kategorije koja označuje odsustvo skitnje, s tom razlikom što su maloljetnici kojima je bila izrečena mjera pojačanog nadzora organa starateljstva, odgojnog zavoda i odgojno-popravnog doma nešto bliži od ostalih kategorija koja je a priori deklarirana kao najpovoljnija, a koja označuje odsustvo pojave skitnje u postpenalnom razdoblju unatoč postojanju te pojave prije izricanja sankcije. To navodi na pretpostavku da je tretman u izvjesnoj mjeri djelovao resocijalizacijski. To se međutim ne može utvrditi i za grupu maloljetnika kojima je bila izrečena mjera maloljetničkog zatvora, a koji se znatno više od ostalih (po vrijednosti aritmetičke sredine te grupe) približavaju kategoriji odgovornoj za konstantno postojanje pojave skitnje i u pretpenalnom i u postpenalnom razdoblju. S obzirom na psihološki, a osobito socijalni, status tih maloljetnika, teško je očekivati da tretman, bez obzira na njegov institucijski značaj (a onako, kako je kod nas koncipiran), može suzbiti pojavu skitnje koja je često karakteristika društvene sredine iz koje takvi maloljetnici potječu i u koju se, na žalost, vraćaju nakon isteka kazne.

Razlike aritmetičkih sredina grupa

u varijabli koja nosi informacije o tapkarenju maloljetnika, značajno se razlikuju. Taj su efekt očito proizvele aritmetičke sredine grupa ODGOJNI ZAVOD i ODGOJNO-POPRAVNI DOM a koji znatno više od ostalih sankcijskih grupa pokazuje tendenciju tapkarenja nakon izdržane kazne, unatoč tome što se prije izricanja sankcije nisu odavali takvoj vrsti delikventne aktivnosti. Prema tome, u slučaju takve kriminalne djelatnosti maloljetnika, penalni tretman teži k proizvodnji upravo suprotnih efekata od onih koji bi se očekivali i koji bi morali biti osnovni smisao bilo kojeg resocijalizacijskog tretmana. Svi ostali maloljetnici nalaze se u vrlo uskom segmentu oko kategorije odgovorne za odsustvo tapkarenja. Podatak da se i maloljetnici koji su izdržali kaznu maloljetničkog zatvora ne bave tapkarenjem, ide u prilog pretpostavci da je u njihovom sistemu vrijednosti tapkarenje valorizirano kao manje korisno i kao aktivnost nižeg reda.

Aritmetičke sredine grupa u varijabli koja nosi informacije o besposličenu maloljetnika upozorava na različitu uspješnost penalnog tretmana kod maloljetnika kojima su izrečene različite sankcije:

- maloljetnici kojima je istekla kazna maloljetničkog zatvora i oni kojima je bila izrečena kazna ukora i nakon isteka sankcije pokazuju tendenciju besposličenja, iako su se i prije određivanja sankcije bavili tom devijantnom aktivnosti. Tretman očito nije utjecao na resocijalizaciju;
- aritmetičke sredine grupa DISCIPLINSKI CENTAR, POJAČANI NADZOR RODITELJA i ODGOJNO-POPRAVNI DOM pokazuju da se maloljetnici iz tih grupa najčešće nisu odavali besposličenu ni prije počinjenog djela, ni nakon isteka sankcije;
- međutim, kod maloljetnika iz grupa POJAČANI NADZOR ORGANA

STARATELJSTVA i ODGOJNI ZAVOD čini se da je došlo do izvjesne pozitivne promjene u toku penalnog tretmana, s obzirom da vrijednosti aritmetičkih sredina tih grupa tendiraju prema kategoriji koja označuje odsustvo besposličenja u postpenalnom razdoblju, unatoč postojanju te pojave prije počinjenog djela, a koja je valorizirana kao najpovoljniji učinak procesa resocijalizacije.

Razlike aritmetičkih sredina grupa u varijabli odgovornoj za varijabilitet pojave drskog ponašanja značajne su na razini $P = .005$. Taj su efekt čini se proizveli podaci o drskom ponašanju maloljetnika iz grupe kojoj je bila određena mjera maloljetničkog zatvora. Naime, dok aritmetičke sredine svih ostalih šest grupa neznatno odstupaju od kategorije odgovorne za odsustvo drskog ponašanja i prije i poslije penalnog postupka, delikventi suđeni na maloljetnički zatvor, čini se, perzistiraju u takvom ponašanju.

Uspjeh maloljetnika na poslu ili u školi godinu dana nakon isteka sankcije veoma je različit i varira gotovo od sankcije do sankcije. Maloljetnici kojima su bile izrečene najlakše resocijalizacijske mjere (ukor i pojačani nadzor roditelja), pokazuju vidljivu tendenciju dobrog školskog uspjeha, odnosno uspjeha na radnom mjestu. To je učinak relativno dobre i kohezivne mikrosocijalne strukture kojoj ti maloljetnici najčešće pripadaju, a koja je i bila važan faktor donošenju odluke o težini izrečene sankcije. Maloljetnici kojima je istekla kazna disciplinskog centra ili pojačanog nadzora organa starateljstva, pokazali su čini se, u postpenalnom razdoblju, osrednji uspjeh u edukativnoj ili profesionalnoj aktivnosti, ali su zato aritmetičke sredine grupa maloljetnika kojima je istekla neka od institucijskih mjera značajno pomaknute u zonu lošeg uspjeha u školi ili na poslu. Ovdje je vidljiv gotovo linearan pad vrijednosti aritmetičkih sredina u

skladu s težinom institucijske sankcije. Nasuprot uspjehu maloljetnika kojima su bile izrečene najlakše mjere resocijalizacije, uspjeh onih koji su izašli iz jedne od resocijalizacijskih ustanova, nužno je određen društvenim karakteristikama sredine u koju se vratio, a najčešće nije kadra da preuzme brigu o odgoju i usmjerenom razvoju maloljetnika u postpenalnom razdoblju.

Aritmetičke sredine grupa na varijablama 12 i 13 pokazuju da maloljetnici, bez obzira na težinu sankcije koja im je istekla, nemaju mogućnosti da materijalno pomažu porodici, pri čemu je njihov odnos prema porodici okarakteriziran kao osrednji. Pri tom je možda važno napomenuti da maloljetnici kojima je bila izrečena neka od izvaninstitucijskih sankcija, ipak nešto više od ostalih povremeno pružaju materijalnu pomoć svojoj porodici, a maloljetnici koji su bili pod pojačanim nadzorom roditelja ili organa starateljstva, imaju nešto bolji odnos prema porodici od ostalih. Premda su te razlike aritmetičkih sredina male, one su značajne na razini od $P = .002$, odnosno $P = .000$. Takva značajnost razlike aritmetičkih sredina na varijabli ODNOS ISPITANIKA PREMA PORODICI, bez obzira na njihove vrlo bliske veličine, posljedica je, vjerojatno, trostepene skale na kojoj su se registrirali dobiveni podaci.

Značajnost aritmetičkih sredina grupa na varijabli ODNOS PREMA DEVIJANTNIM GRUPAMA posljedica je, čini se, razlike aritmetičke sredine grupe maloljetnika kojima je istekla kazna maloljetničkog zatvora, od aritmetičkih sredina ostalih šest grupa koje su vrlo slične. Na osnovi toga reklo bi se da maloljetnici, bez obzira koja im je sankcija bila izrečena, izuzev najteža, najčešće ne pripadaju devijantnim grupama, niti su pripadali u pretpenalnom razdoblju. Za razliku od njih, delikventi koji su suđeni na najtežu institucijsku sankciju i u ovom slučaju pokazuju tendenciju

perzistencije. Penalni tretman nije uspio potpuno izolirati te maloljetnike iz devijantnih grupa kojima su pripadali i prije izvršenja krivičnog djela.

Pripadnost pionirskoj, omladinskoj ili studentskoj organizaciji očito nije izražena karakteristika maloljetnika obuhvaćenih ovim istraživanjem. Međutim, neka, ali ne velika tendencija pripadnosti tim organizacijama prije i poslije penalnog perioda, vidljiva je kod onih maloljetnika kojima je bila izrečena neka od izvaninstitucijskih sankcija. To je, vjerojatno, rezultat nešto veće angažiranosti i boljeg uspjeha tih maloljetnika u školi ili na radnom mjestu, za razliku od onih koji su bili podvrgnuti resocijalizacijskom tretmanu u odgojnom zavodu, odgojno-popravnom domu ili maloljetničkom zatvoru. Oni, vjerojatno, zbog svog edukativnog ili profesionalnog statusa koji je uglavnom vrlo nizak ili nikakav, nisu pripadali navedenim organizacijama ni prije izricanja sankcije, niti je sankcija utjecala na njihovo uključivanje u te oblike društvene djelatnosti.

4. ZAKLJUČAK

Različita kvaliteta ponašanja u postpenalnom razdoblju maloljetnika kojima su izrečene teže sankcije od onih kojima su izrečene lakše sankcije s obzirom na prvu diskriminativnu varijablu označen uspjehom u školi, na poslu i recidivom u postpenalnom razdoblju, mogao bi se objasniti na ovaj način.

Granica između »lakših i težih« sankcija uglavnom se podudara s razlikovanjem sankcija na izvaninstitucijske i institucijske. U naravi je tretmana izvaninstitucijskih sankcija da se maloljetnici neposredno nakon izrečene sankcije, a nerijetko još i u vrijeme krivičnog postupka naporima odgovarajućih službi i ustanova, a djelomično i oslonom na porodici, uključuju u školovanje i posao, što je za-

pravo jedan od bitnih uvjeta za normalan tok izvršenja institucijskih sankcija. Kad prema tome kod tih maloljetnika konstatiramo da su u postpenalnom razdoblju imali znatno bolji uspjeh u školi ili na poslu, da uvelike materijalno pomažu porodici i da se nakon sankcija uključuju u omladinske i sportske organizacije, onda je zapravo rezultat kontinuiranih napora koji se u tom pravcu poduzimaju tokom krivičnog postupka, a pogotovo u okviru tretmana koji čini sadržaj izvršenja odgojne mjere. Rad na integraciji maloljetnika u normalne društvene tokove, tj. u posao, školovanje i odgovarajuće mikrosredine zapravo je sastavni dio, sadržaj i svrha tretmana kod izvaninstitucijskih mjera. U postpenalnom razdoblju zapravo se očituje samo već manje ili više postignuto stanje integracije iz vremena trajanja sankcije. Uključenje u školovanje, u posao, bolje funkcioniranje maloljetnika u okviru porodice i uopće kvalitetniji stupanj cjelokupne integriranosti u integracijski sustav znatno otežava pojavu kriminalnog recidivizma. S druge strane izvaninstitucijske mjere ne predstavljaju dovoljan izolacijski mehanizam u odnosu prema negativnim utjecajima mikrosocijalnih grupa izvan porodice i druga iskušenja. Stoga su, čini nam se, lakši oblici asocijalnih ponašanja još uvijek prisutni.

Kod »težih«, dakle redovito institucijskih sankcija, čitav složen i kompleksan problem procesa integracije u društvo, kao važan preduvjet trajnijeg rezultata u procesu resocijalizacije, faktički započinje tek nakon prestanka sankcije i očito je da se u roku od 12 — 18 mjeseci u većini slučajeva još i ne može govoriti o spomena vrijednim rezultatima. Tek nakon svršetka institucijske mjere trebalo bi raditi na traženju posla, na doškolovanju i na integriranju u porodičnu sredinu. Osim objektivnih teškoća koje stoje na putu takvom procesu integracije u društvo, valja voditi brigu i o

poznatoj činjenici da maloljetnik mora savladati prijelaz iz artificijelne zavojske sredine, manje ili više sterilne od negativnih utjecaja i impulsa asocijalne sredine, u novu sredinu u kojoj mora sam, manje ili više bez ičije pomoći, najednom razrješavati složene životne situacije vezane za egzistenciju. Gotovo je suvišno isticati kako pri tom mnogo lakše može doći do kriznih situacija u kojima se traži izlaz u istom modelu ponašanja koji je izricanje institucijske mjere — u delikvenciju. Valja pri tom također znati da se u ne malom broju slučajeva institucijska mjera izriče i zbog toga što su prilike u porodici maloljetnika takve da ne daju dovoljno efikasan oslonac za kreiranje adekvatnog sadržaja izvršenja izvaninstitucijskih mjera. Integracija u takvu porodicu ne samo da je nakon višegodišnjeg izbivanja maloljetnika veoma otežana već je i u znatnom broju slučajeva s obzirom na kvalitetu porodice nepoželjna. S relevantnim stupnjem vjerojatnosti može se stoga pretpostaviti da upravo izložen splet okolnosti većinom, ako ne i u cijelosti, objašnjava zašto se maloljetnici nad kojima je izvršena institucijska mjera teže uklapaju u normalne životne tokove (škola, posao, porodica) i zašto se više recidiviraju od maloljetnika kojima je izrečena izvaninstitucijska mjera. Kad znam da se jedan broj maloljetnika nakon izvršenja institucijske sankcije odmah upućuje na odsluženje vojnog roka, te im se na taj način mogućnost kriminalnog povratka znatno smanjenje, možemo mirno pretpostaviti da bi zapravo povrat kod maloljetnika kojima je izrečena institucijska mjera bio još veći, nego onima kojima je bila izrečena izvaninstitucijska mjera.

Konstatirali smo da su maloljetnici kojima je izrečena sankcija upućivanja u maloljetnički zatvor i kojima je izrečen samo ukor, imali osjetljivo nepovoljnije rezultate na diskriminativnoj varijabli koja je definirana odno-

som ispitanika prema porodici, prema devijantnim grupama, drskim ponašanjem, besposličanju, skitnji i alkoholizmu, od onih maloljetnika kojima su izrečene ostale sankcije.

Što se tiče maloljetničkog zatvora, važe objašnjenja koja su općenito data prije zbog lošijeg ponašanja maloljetnika kojima je bila izrečena institucijska mjera tokom postpenalnog razdoblja. Naravno da sve što je rečeno za tu skupinu u potenciranom obliku, važi upravo za maloljetnički zatvor. Apstrahirajući ovdje od pokušaja kritike penalnog tretmana u maloljetničkom zatvoru kao faktoru odgovornom za neuspjeh u postpenalnom razdoblju, mišljenja smo da bi valjalo preispitati i legislativno rješenje kriterija za izricanje maloljetničkog zatvora u KZ. Taj kriterij tako je konstruiran da izaziva ekstremno negativnu selekciju kriminalne populacije predviđene za tu sankciju. Valjalo bi odgovarajućom analizom ispitati da li se i pod datim pretpostavkama našeg sistema izvršenja sankcija uopće može kreirati sadržaj izvršenja te sankcije koji bi bio adekvatan zahtjevima tako ekstremne negativne selekcije delikventne populacije. S druge pak strane vrlo je vjerojatno riječ o slučajevima koji su uglavnom stekli objektivne i subjektivne pretpostavke za izricanje najteže sankcije predviđene za maloljetnike upravo zato što nismo raspolagali adekvatnim metodama detekcije ranih simptoma izrazito negativnoga prognostičkog značaja, kao ni adekvatnim instrumentarijem ranog reagiranja na manifestne oblike izrazito kriminalnog ponašanja. Mislimo pri tom na slučajeve multiredivizma u dobi prije 14-te godine života i često neadekvatnog izricanja lakih odgojnih mjera kad to nije naznačeno.

Mišljenja smo da bi se upravo izricanjem neadekvatne sankcije i zbog objektivnih razloga moglo objasniti da se kod najlakše sankcije — kod odgojne mjere ukora u upadljivo ma-

lom broju slučajeva postižu očekivani pozitivni efekti resocijalizacije. Odgojna mjera ukora na znatnom dijelu područja koji je ušao u uzorak funkcionira kao jedina disciplinska odgojna mjera, jer se »disciplinski centar« ne izvršava, pa stoga i ne izriče. Tako iz razumljivih razloga dolazi do pomaka kod selekcije delikventne populacije izvedene pred sud, pa se očito ukor izriče i tamo gdje bi se tek odgojnom mjerom upućivanja u disciplinski centar mogli očekivati neki pozitivni učinci u procesu resocijalizacije. Znamo međutim da se zbog organizacijske, kadrovske i materijalne insuficijentnosti odgovarajućih nadležnih službi i ustanova ne stvara samo pomak pri kriterijima izricanja sankcije od disciplinskog centra k ukoru već u ne malom broju slučajeva i od pojačanog nadzora k ukoru. Tako dolazi do opterećenja ovog instrumenta resocijalizacije slučajevima za koje on nije kreiran, što mora naći svog odraza u već istaknutim nepovoljnim efektima kod penalnog razdoblja maloljetnika kojima je ta sankcija izrečena.

Pri ocjeni efikasnosti sankcije ukora moramo međutim imati u vidu za tu sankciju još jednu specifičnu okolnost. Ona je faktički izvršena samim izricanjem, tj. opomenama i upozorenjima koje sudac za maloljetnike predsjedavajući vijeću daje maloljetniku. To je zapravo vrhunac i završetak krivičnog postupka prema maloljetniku kome je izrečena ta sankcija nakon koje više ne slijedi nikakav tretman koji bi se temeljio na odluci suda, pa je stoga cjelokupno pedagoško značenje ukora mnogo veće nego kod drugih sankcija ovisno o interakciji pedagoških impulsa koji proizlaze iz cijelog toka krivičnog postupka koji je ukoru prethodio. S obzirom na poznate organizacijske i kadrovske teškoće sudova taj je postupak izuzetno spor i dugotrajan te već i zbog toga, ali i zbog drugih organizacijskih i kadrovskih razloga, proizvodi veoma slabe pedagoške učinke, što također

znatno umanjuje vrijednost izrečene sankcije ukora.

Nema nikakve sumnje da je efikasnost sankcija koje se izriču maloljetnim delikventima vrlo slaba. Ta je činjenica, istina, bila odavno poznata na osnovi jednostavnih empirijskih razmatranja. Ali neke činjenice, dokazane ovim istraživanjem, ipak pobuđuju na ozbiljnu zabrinutost. Ako je vjerojatnost da netko, nekon provedenog penalnog tretmana, u roku od samo 12 do 18 mjeseci počini krivično djelo više od dva puta veća od vjerojatnosti da krivično djelo počini osoba nasunice izabrana iz segmenata populacije koji ima iste demografske karakteristike, može se vrlo ozbiljno sumnjati ne samo u ispravnost provedbe postupka prema maloljetnicima već možda i u sama načela na kojima se taj postupak osniva. Ako je vjerojatnost delikventnog ponašanja nakon provedbe tretmana u maloljetničkim za-

tvorima 184 puta veća od one koja bi se očekivala, tada bi taj najintenzivniji oblik penalnog tretmana izgubio ulogu koja mu je namijenjena, može se sumnjati ne samo u uspješnost ustanove već i u to, ne povećava li, zapravo, takav tretman stoga delikventne aktivnosti negativnim djelovanjem na one regulativne mehanizme od kojih zavise socijalizirani oblici ponašanja.

I, konačno, ako različite sankcije, diferencirane sukladno ličnim i porodičnim prilikama maloljetnika, zato da bi se postigla maksimalna efikasnost, proizvode efekte koji se, u pogledu recidivizma, npr. razlikuju čak i više od 9 puta, postavlja se pitanje smisla takve diferencijacije i stvarne društvene koristi od ulaganja u penalni tretman nakon kojega, u roku od godine dana, recidivira gotovo svaki drugi delikvent, kako je to slučaj s onima kojima je izrečena sankcija upućivanja u maloljetnički zatvor.

A. Hošek, K. Momirović and M. Singer

DISCRIMINANT ANALYSIS OF SANCTIONS IN RESOCIALISATION EFFICACY SPACE

Summary

On the sample of 467 juvenile delinquents, 12 months after one of seven sanctions had ceased, a questionnaire for assesment of degree of resocialisation was used. The differences between groups of juvenile deliquents, constructed according to sanctions, in resocialisation variables were determined by using Rao's canonical discriminant analysis and also by using unifactor analysis of variance. The results showed that juvenile delinquents with not so severe sanctions were better in school or in a job and had less recidivism cases than those with more severe sanctions.